

Дулена І. Б.,
аспірант

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВИХ МОВ У СТРУКТУРІ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглянуто окремі аспекти фахових мов та їх основні ознаки. Проаналізовано різні напрями класифікацій фахових мов, розглянуто особливості лексичної бази та функціональні стилі фахової мови.

Ключові слова: фахова мова, субмова, термін, термінознавство, професійна комунікація.

Сучасне мовознавство приділяє велику увагу дослідженню функціонування мови в різних сферах суспільного життя. Яскравим проявом цієї тенденції є вивчення лінгвістичних одиниць в рамках так званих малих мовних підсистем, які обслуговують різноманітні сфери спілкування.

Теоретичні та практичні засади *останніх досліджень* фахових мов, які розглядаються у роботах Л. Гофмана, Г. Флюка, Т. Рьолке, В. Шмідта, Р. Пелки та інших, показали, що для їх аналізу недостатньо оперувати тільки лексикою. Необхідним є також знання фахового синтаксису, стилістики, прагматики тексту. Найважливішим засобом вираження фахової мови є фаховий текст, оскільки тільки він, описуючи реальні об'єкти названої підсистеми, відображає реальну картину її термінології. Фахові мови та термінологічні одиниці неодноразово були об'єктом аналізу вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, однак, можна констатувати відсутність у широкій практиці науково-методичної літератури, що стосується питань дослідження фахових мов. Це й зумовило *актуальність* нашого дослідження.

Мета дослідження полягає в комплексному аналізі фахової мови на різних рівнях її функціонування. Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**: 1) дати визначення поняттю «фахова мова»; 2) прослідкувати різні підходи до становлення та диференціації фахових мов; 3) дослідити та узагальнити проблеми розвитку фахових мов (їх ознак, функцій, типів); 3) проаналізувати особливості лексичної бази та функціональні стилі фахової мови; 4) встановити місце фахових мов у лоні загальнонаціональної мови.

На перших етапах вивчення фахових мов лінгвісти Л. Гофман [14, с. 14], Р.Г. Піотровський [10, с. 29] та інші вважали мову професійної комунікації «підмовою науки та техніки». Наразі мовознавці використовують рівнозначні терміни для позначення мови професійної комунікації: англійські лінгвісти та російські науковці послуговуються терміном «language for special purposes» (LSP), в німецькому мовознавстві – «Fachsprache» [9, с. 16], а в українській лінгвістичній традиції домінує термін «фахова мова».

Згідно з даними антрополінгвістики, перші появи фахових виразів сягають дохристиянських часів [2]. Тоді ці лексичні одиниці не були термінами в нинішньому сен-

сі, принаймні тому, що вони ще не мали дефініцій. Вирішальною фазою в диференціації фахових мов стала «промислова революція (18–19 століття)». З тих пір у фахових мовах відбулося потужне зростання лексичного запасу, насамперед термінології.

Термін «фахова мова» ще й досі остаточно не визначений. У 60-70 роках ХХ ст. він охоплював те, що тепер називається термінологією. Із часом розуміння цього терміна розширилося за допомогою синтаксичних та функціонально-стилістичних компонентів до рівня фахового тексту, що дало йому змогу досягнути в наш час своєї повної комплексності завдяки прагматичним, комунікативним, соціокультурним та семіотичним аспектам.

На думку С.Д. Берсенєва, фахова мова – це сукупність одиниць всіх рівнів мовної системи, що використовуються у певній сфері спілкування. Сукупність текстів фахової мови визначають як «галузеву літературу» [1, с. 34]. Німецький лінгвіст Л. Гофман описує фахову мову як «сукупність усіх мовних засобів, які використовуються в спеціально окресленій комунікативній сфері для досягнення розуміння між фахівцями певної галузі» [14, с. 53]. Т.Р. Кияк вважає, що до цієї дефініції слід додати ще й той факт, що «функціонування певної мови забезпечується чітко встановленою термінологією» [4, с. 93]. Під сукупністю мовних засобів Л. Гофман розуміє не тільки фонетичні, морфологічні і лексичні елементи та правила синтаксису, але й їх взаємодію. Автор розрізняє: мовні засоби, які наявні у всіх субмовах; мовні засоби, які наявні у всіх фахових мовах та мовні засоби, які наявні тільки в одній фаховій мові [14, с. 53].

Отже, фахова мова – це сфера мови, яка спрямована на однозначну та безперечну комунікацію у відповідній фаховій галузі, це сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються у професійно-замкнутій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері [7, с. 28]. До цієї дефініції варто додати ще й той факт, що функціонування цієї мови забезпечується винятково чітко встановленою термінологією. Окремі фахові мови користуються специфічними мовними засобами, які, в свою чергу, можуть мати місце і в інших фахових мовах. Кілька субмов можуть формувати більші класи з їх спільними ознаками. В цьому зв'язку можна запропонувати ієрархічну систему фахових мов та їх класів у межах загально національної мови. Усі субмови поділяються на підвиди (фахові мови) залежно від рівня абстрактності: 1) найвищий рівень абстрактності (штучні символи, формули); 2) дуже високий рівень абстрактності (експерти ментальні науки – комунікація між науковцями); 3) високий рівень абстрактності (мови з дуже великою часткою фахової термінології і строго обумовленим синтаксисом –

прикладні науки); 4) низький рівень абстрактності (мови з досить великою часткою фахової термінології та відносно незв'язна ним синтаксисом – сфера матеріального виробництва); 5) дуже низький рівень абстрактності (мови з незначною кількістю фахових термінів та незв'язаним синтаксисом) [5, с. 205].

Аналогічно диференціює фахові мови Л. Гофман: з одного боку, він розрізняє фахові мови згідно з їх предметною співвіднесеністю, а з іншого – виділяє декілька рівнів усереднені окремої фахової мови: ступінь абстрактності, специфіку мовних засобів, сферу функціонування, учасників комунікативних актів. Це дає підстави Л. Гофману виділити основні страги, на які «розшаровується» майже кожна фахова мова: а) мова теоретичних фундаментальних наук; б) мова прикладних наук та техніки; в) мова матеріального виробництва; г) мова сфери споживання. Кожна страга характеризується своїм ступенем абстрактності, мовною формою вираження, середовищем функціонування та користувачами. Фахова мова може мати всі страги або деякі з них, при цьому в мовленнєвих актах вони дуже рідко проявляються в чистому вигляді [14, с. 155].

Лінгвісти (насамперед Б. Гавранек) розрізняють у процесах комунікації чотири функціональні стилі залежно від диференційованих соціальних потреб: 1) загальний комунікативний стиль; 2) професійний практичний стиль; 3) науково-теоретичний стиль; 4) естетичний стиль [6, с. 139].

Фахові мови в цій класифікації представлені двома видами стилів – професійно-практичним та науково-теоретичним. Визначення фахових мов включає в себе кілька семантичних фрагментів, насамперед: а) засіб оптимального розуміння між фахівцями в окремій професійній сфері; б) наявність специфічної фахової лексики та окремих норм відбору, застосування та частоти загальноживаних лексичних і граматичних засобів; в) актуалізація у фахових текстах, які крім прошарку професійної лексики містять загально мовні сегменти, отже, фахова мова не може мати статус відокремленого від загальнонаціональної мови суб'єкта; г) приналежність до фахових текстів професійного мовлення, в той час як до загальномовних елементів як частини системи мови належать літературна мова, розмовна мова або діалект.

Щодо відношень між фаховими мовами та літературною, то фахову мову вважають функціональним різновидом національної мови, яка протиставлена діалектам і просторіччю, розвивається стихійно та входить до літературної мови [9, с. 21]. Кардинальна відмінність фахової мови від загальнонаціональної – наявність особливих лексичних підсистем у фахових мовах та редукованої системи синтаксису, про що свідчать праці видатних науковців М. Халлідєя [13], О.В. Суперанської [11], Р. Квірка [15]. Іншими словами, фахові мови не мають особливих граматичних структур, але статистичний розподіл граматичних структур значно відрізняється від наявного в загальнонаціональній мові. М. Халлідєй розглядав фахові мови як «обмежене використання мовних засобів, стверджуючи, що «...фахові мови взагалі не мають особливих граматичних структур, що не представлені в інших мовних підсистемах; їхня відмінність – особливі лексичні засоби; але фахова мова відрізняється від загальної мови статистичним розподілом граматич-

них структур [13, с. 78]. О.В. Суперанська зауважує, що «майже усі професійні системи, базуючись на граматичній системі загальнонаціональної мови, мають відмінності від неї в галузі словотвору і словозміни та значні відмінності в лексиці [11, с. 243]. А.Р. Квірк вважає, що мовні форми використовують обмежено, пропонуючи термін «restricted» для визначення різновиду наукового мовлення, в якому мовні ресурси використовуються обмежено [9, с. 21]. Тобто на рівні граматики, морфології та синтаксису фахова мова значною мірою повторює ознаки загальнонаціональної мови, відрізняючись від неї лише своїм лексичним компонентом та функціями. Таким чином, головним носієм спеціальної, фахової інформативної є термінологія – система одиниць спеціальної номінації певної галузі.

З наведених вище дефініцій можна виділити такі ознаки фахових мов: співвідношення з певною предметною галуззю; специфічне коло користувачів; обмежена порівняно із загальною мовою кількість функцій та базування на системі загальнонаціональної мови [9, с. 218].

У рамках когнітивно-дискурсивного напрямку фахові мови визначають як лінгвокогнітивне утворення, призначене для зберігання об'єктивованих у мові структур людських знань і досвіду, що забезпечує опис особливої галузі знань, спілкування в її рамках, та її розвиток [3, с. 28].

Всю лексику фахової мови можна поділити на 5 видів: 1) вузькогалузеві терміни даної науки, які мають власну дефініцію; 2) міжгалузеві загально наукові термінологічні одиниці; 3) напівтерміни або професіоналізми, до яких можна віднести й номенклатури; 4) професійні жаргонізми; 5) лексика загальноживаної мови [6, с. 140].

Виходячи з такого визначення, лінгвісти нараховують сьогодні близько 300 фахових мов, які застосовуються в рамках вузької спеціальності, оскільки їх повне запровадження у сфері суспільного спілкування приводить до так званих «комунікативних бар'єрів, викликає непорозуміння і може спекулятивно використовуватися з метою певної зверхності, елітарності. Розглянувши основні ознаки фахових мов, можна зробити висновки, що розробка питань, пов'язаних з різними аспектами теорії фахових мов досліджена недостатньо і продовжує бути актуальною дотепер.

Перспективним вважаємо подальше дослідження фахової мови з погляду її взаємозв'язку саме з педагогікою та педагогічною термінологією, які сприятимуть як поглибленому розумінню суті педагогічної практики, так і подальшому розвитку освітньої діяльності.

Література:

1. Берсєнев С.Д. Статистика классов слов в речи обиходно-бытового и научного стилей в немецком языке / С.Д. Берсєнев // Теория и практика лингвистического описания разговорной речи. – Горький, 1968. – 127 с.
2. Гринев-Гриневич С. В. Основы антропологической лингвистики (к лексическим основаниям эволюции мышления человека) : учеб. пособие / С. В. Гринев-Гриневич, Э. А. Сорокина, Т. Г. Скопюк. – М. : Компания Спутник, 2005. – 114 с.
3. Зяблова О.А. Принципы исследования языка для специальных целей: автореф. дис. д-ра филол. наук: 10.02.04 – Герм. яз./ О.А. Зяблова. – М., 2005. – С. 49-53.
4. Кияк Т.Р. Проблема лингвистического упорядочения терминологии / Т.Р. Кияк // Лексикология. Терминоведение: сб. науч. тр. – М.: Наука, 2003. – С. 90–93.

5. Кияк Т. Р. Фахові мови та проблеми термінознавства / Т.Р. Кияк // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007. – № 27. – С. 203–208.
6. Кияк Т. Фахові мови як новий напрям лінгвістичного дослідження / Т.Кияк // Іноземна філологія. Випуск 121. – 2009. – С. 138-141.
7. Кияк Т.Р. Теорія і практика перекладу: [підручник студентів для вищих навчальних закладів] / Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
8. Мангутова В.Р. Спортивний дискурс и его участники [Электронный ресурс] / В.Р. Мангутова. – Режим доступа: www.acis.vis.ru
9. Массалина И.П. Дискурсивные маркеры в английском языке военно-морского дела / И.П. Массалина, В.Ф. Новодранова. – Калининград: Изд-во «КГТУ», 2009. – 277 с.
10. Пиотровский Р.Г. Системное исследование лексики научного текста / Р.Г. Пиотровский. – Кишинев, 1981. – 159 с.
11. Суперанская А.В. Общая терминология. Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
12. Fluck H. Fachsprachen / Hans Fluck. – Tübingen/Basel: Francke, 1996. – 5. Auflage. – 293 S.
13. Halliday M.A.K. Linguistic studies of text and discourse / M.A.K. Halliday // Continuum International Publishing, 2002. – 243 p.
14. Hoffman L. Fachsprachen als Subsprachen / L. Hoffman // Fachsprachen. – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1998. – 387 s.
15. Quirk R. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk, S. Greenbaum, J. Leech, J. Svartvik – New York: Longman, 1985. – 1779 p.

Дулепа И. Б. Особенности профессиональных языков в структуре общенационального языка

Аннотация. В статье рассмотрены отдельные аспекты профессиональных языков и их основные признаки. Проанализированы разные направления классификаций профессиональных языков, рассмотрены особенности лексической базы и функциональные стили профессионального языка.

Ключевые слова: профессиональный язык, субязык, термин, терминоведение, профессиональная коммуникация.

Dulepa I. The peculiarities of professional languages in the structure of national language

Summary. The article deals with some aspects of languages for specific purposes and their main features. Different approaches to classifications of languages for specific purposes have been analyzed. The peculiarities of vocabulary and functional styles of a language for specific purposes have been defined.

Key words: language for specific purposes, sublanguage, term, terminology, professional communication.